

	JOURNAL OF ACADEMIC PERSPECTIVE ON SOCIAL STUDIES (JAPSS) **** SOSYAL ÇALIŞMALAR ÜZERİNE AKADEMİK PERSPEKTİF DERGİSİ	
E-ISSN: 2667-5889	https://dergipark.org.tr/tr/pub/japss	Paper Type: Research Paper, Makale Türü: Araştırma Makalesi
Sayı:1, Eylül 2025	Issue:1, September, 2025	Received Date / Geliş Tarihi: 11.08.2025 Accepted Date / Kabul Tarihi: 02.09.2025
ULUSLARARASI MÜDAHALEDE TEREDDÜT VE TUTARSIZLIK: KORUMA SORUMLULUĞUNUN NORMATİF EROZYONU: DARFUR VE GAZZE VAKALARI BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME **** HESITATION AND INCONSISTENCY IN INTERNATIONAL INTERVENTION: THE NORMATIVE EROSION OF THE RESPONSIBILITY TO PROTECT - A COMPARATIVE ASSESSMENT IN THE CONTEXTS OF DARFUR AND GAZA		
Atıf/ to Cite (APA): Mangır, D. Ş.(2025). Uluslararası Müdahalede Tereddüt ve Tutarsızlık: Koruma Sorumluluğunun Normatif Erozyonu: Darfur ve Gazze Vakaları Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme, Journal of Academic Perspective on Social Studies, (JAPSS), (1), 34-51 DOI: https://doi.org/ 10.35344/japss.1762387		Demet Şefika MANGIR*

ÖZ

1990'lı yıllarda yaşanan Somali, Ruanda, Bosna, Doğu Timor ve Kosova krizlerinde Birleşmiş Milletler (BM)'in etkisizliği, insani müdahale normunun meşruiyetini zedelemiş ve birçok akademisyen bu normun sona erdiğini ileri sürmüştür. Ancak bu krizler, 2005'te geliştirilen Koruma Sorumluluğu (Responsibility to Protect-R2P) ilkesine zemin hazırlamıştır. 2011'de Libya'da R2P ilkesi çerçevesinde gerçekleşen Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) müdahalesi ise sivil koruma amacıyla başlasa da rejim değişikliğiyle sonuçlanarak ciddi normatif eleştirilere neden olmuştur. Ardından Rusya'nın Kırım (2014) ve Suriye (2015) müdahaleleri ile Fransa'nın Mali (2013) müdahalesi, R2P'nin araçsallaştırıldığına dair tartışmaları güçlendirmiştir. Buna karşın, Darfur ve Gazze gibi ağır insan hakları ihlallerinin yaşandığı krizlerde uluslararası toplumun sessiz kalması, R2P'nin seçici uygulanışı ve çifte standart sorunlarını yeniden gündeme getirmiştir. Bu çalışma, Darfur ve Gazze vakalarını karşılaştırmalı olarak inceleyerek, R2P'nin normatif gücünün siyasi, hukuki ve etik açılardan ne ölçüde işlevsel kaldığını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Koruma Sorumluluğu (Responsibility to Protect-R2P), İnsani Müdahale, Darfur, Gazze, Müdahale Etiği.

ABSTRACT

The ineffectiveness of the United Nations in the crises in Somalia, Rwanda, Bosnia, East Timor and Kosovo in the 1990s undermined the legitimacy of the humanitarian intervention norm, and many academics argued that this norm had come to an end. However, these crises paved the way for the Responsibility to Protect (R2P) principle developed in 2005. The NATO intervention in Libya in 2011, carried out under the R2P principle, began with the aim of protecting civilians but resulted in regime change, leading to serious normative criticism. Subsequently, Russia's interventions in Crimea (2014) and Syria (2015) and France's intervention in Mali (2013) have reinforced debates about the instrumentalisation of R2P. On the other hand, the international community's silence in crises involving serious human rights violations, such as in Darfur and Gaza, has brought the selective application of R2P and the issue of double standards back to the forefront. This study aims to evaluate the extent to which R2P's normative power remains functional from political, legal, and ethical perspectives by comparing the cases of Darfur and Gaza.

Keywords: Responsibility to Protect (R2P), Humanitarian Intervention, Darfur, Gaza, Ethics of Intervention.

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İİBF Fakültesi/Uluslararası İlişkiler Bölümü/ demetacar@selcuk.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-2542-8551.

1. GİRİŞ

1990'lı yıllarda Somali, Ruanda, Bosna, Doğu Timor ve Kosova'da yaşanan iç savaşların ve kitlesel şiddetin olağanüstü boyutlara ulaşması, birçok akademisyenin insani müdahale normunun fiilen sona erdiği yönünde yorumlar yapmasına neden olmuştur. BM'nin bu krizlerdeki yetersizliği, kararsızlığı ve zaman zaman başarısızlığı, insani müdahalenin hem meşruiyetini hem de etkinliğini ciddi şekilde tartışılabilir hale getirmiştir (Bellamy, 2015: 93; Pattison, 2010: 28). Ancak bu kurumsal zaafıya rağmen, insan hakları ihlallerine karşı müdahale fikri, özellikle Koruma Sorumluluğu (Responsibility to Protect-R2P) ilkesinin ortaya çıkışıyla birlikte, uluslararası hukukun normatif gündeminde varlığını sürdürmüştür.

2011 yılında NATO öncülüğünde gerçekleştirilen ve BM Güvenlik Konseyi'nin 1970 ve 1973 sayılı kararlarına dayanan Libya müdahalesi, R2P'nin ilk açık uygulaması olarak dikkat çekmiştir. Ancak müdahalenin sivil korumadan rejim değişikliğine evrilmesi, ülkeyi kaosa sürüklemiş ve R2P'nin güvenilirliğini ciddi biçimde zedelemiştir. Libya örneği, uluslararası normların büyük güçlerce araçsallaştırılabileceğine dair eleştirileri kuvvetlendirmiştir (Bellamy, 2015: 106–108). Takip eden yıllarda insani müdahale normu farklı şekillerde sınamıştır. Rusya 2014'te Kırım'a müdahalesini, Ukrayna'nın meşru başkanı tarafından gelen bir davete ve Rusça konuşan nüfusu koruma iddiasına dayandırmıştır (Allison, 2014: 1255–1257). Benzer şekilde Fransa 2013'te Mali'ye, Rusya ise 2015'te Suriye'ye müdahalesini koruma sorumluluğu retoriğiyle meşrulaştırmıştır (Kohtala, 2021, s. 66–68). Buna karşın, ağır insan hakları ihlallerine sahne olan Darfur ve Gazze gibi krizlerde uluslararası toplumun hareketsizliği ciddi sorgulamalara neden olmuştur. Darfur'da soykırım suçlamalarına, etnik temizliğe ve milyonlarca sivilin yerinden edilmesine rağmen etkili bir müdahale gerçekleşmemiştir. Benzer şekilde, 2023 ve sonrasında Gazze'de yaşanan askeri operasyonlar sırasında binlerce sivilin hayatını kaybetmesi, altyapının sistematik biçimde hedef alınması ve toplu cezalandırma iddiaları, R2P ilkesinin tamamen görmezden gelindiği yeni bir örnek olarak karşımıza çıkmıştır (De Waal, 2007: 1045–1048; Mamdani, 2009: 273–276).

Darfur'da Barış için Doha Belgesi'nin (Doha Document for Peace in Darfur, DDPD, 2016) 10. maddesi uyarınca gerçekleştirilen idari referandum, birçok gözlemci açısından çatışma sonrası dönemde barış ve kalkınmaya geçiş için umut verici bir adım olarak değerlendirilmiştir (Williams, 2011:187). Ancak etnik gruplar arasındaki tarihsel ve derinleşmiş gerilimler, etnik kimliklerin siyasi aktörler tarafından sürekli manipüle edilmesi ve Sudan hükümetinin çatışmayı siyasileştirme stratejisi, barış sürecini kırılgan ve belirsiz hale getirmiştir (International IDEA, 2023: 27-29). Darfur'daki bu kırılganlık yalnızca yakın dönem politikalarıyla açıklanamaz; Afrika kıtasının sömürgecilik mirası bu durumun arka planını oluşturmaktadır. Berlin Konferansı (1884–85) ile büyük güçler, yerel etnik, kültürel ve tarihsel bağları göz ardı ederek sınırları kendi çıkarlarına göre çizmiş; farklı etnik toplulukları üniter idari yapılar içinde bir araya getirmiştir (Mamdani, 2009: 215-219). Kolonyal yönetimler bazı etnik grupları idari olarak yüceltirken, diğerlerini marjinalleştirerek *böl ve yönet* politikası çerçevesinde kurumsal eşitsizlikleri derinleştirmiştir (De Waal, 2007: 1040-1042). Bu sömürge mirası içerisinde büyüyen gruplar, topluluklar ve bölgeler arasında, özellikle 1950'li yıllardan itibaren politik temsil eksikliği, ekonomik ayrımcılık ve etnik gerilimler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, Afrika'nın sömürge döneminde çizilen yapay sınırlar, yerel toplumların etnik, kültürel ve tarihsel bağlarını göz ardı ederek rekabetçi etno-politik kimliklerin öne çıkmasına yol açmıştır. Bu süreç, etnik/bölgesel siyasi partilerin yükselişini teşvik etmiş, yerel milliyetçilik yerine etnik milliyetçilik politik aktörlerin tercih ettiği bir güç aracına dönüşmüştür (Posner, 2005: 132-136; Bandyopadhyay ve Green, 2013: 108–110).

Bu etnikleşme siyasetinin sonucu olarak siyasi liderlik, yetenek ya da vizyon yerine etnik kimlik ve bölge temelli meşruiyet arayışıyla şekillenmiştir. Etnisitenin politik öncelikli hale gelmesi, Afrika'da periyodik olarak etnik temelli şiddet olaylarının patlak vermesine neden olmuştur. Bu bağlamda Ruanda

soykırımı, Liberya ve Sierra Leone iç savaşları ile Kenyalı ve Çadlı etnik çatışmalar gibi vakalar, etnik milliyetçiliğin yıkıcılığını göstermiştir (Straus, 2006: 8–12; Kaldor, 2013: 76–78). Darfur'un günümüzdeki kırılğan yapısı, hem bu tarihsel arka plan hem de Doha süreci sonrasında oluşan yetersiz barış inşası mekanizmaları ile doğrudan ilişkilidir (UNAMID, 2020).

Darfur'un yanı sıra günümüz Filistin topraklarında süregelen yapısal şiddetin en görünür sahnelerinden biri olan Gazze Şeridi de uzun süredir hem jeopolitik gerilimlerin merkezi hem de uluslararası hukukun sınındığı bir alan olmuştur. İsrail'in 2005 yılında Gazze'den askeri olarak çekilmesinin ardından, 2006'daki seçimlerde Hamas'ın zafer kazanması ve 2007'de Gazze'nin fiilen Hamas yönetimine geçmesi, bölgeyi daha da tecrit eden tam kapsamlı bir abluka rejiminin başlatılmasına neden olmuştur (Bantekas ve Jaber, 2025: 106). Bu abluka, kara, deniz ve hava yollarının sıkı denetimiyle Gazze'yi dış dünyadan izole edilmiş yarı-açık bir hapisane haline getirmiş; BM ve birçok uluslararası insan hakları kuruluşu bu durumu kolektif cezalandırma olarak tanımlamıştır. Özellikle 2008, 2014 ve 2021 yıllarında İsrail'in Gazze'ye yönelik düzenlediği askeri operasyonlar sırasında binlerce sivilin yaşamını yitirmesi, okullar, hastaneler ve altyapı tesislerinin hedef alınması ciddi insan hakları ihlalleri ve savaş suçu iddiaları ile sonuçlanmıştır (Boukari vd., 2024: 12). 2023 yılında başlayan ve uluslararası toplumda büyük yankı uyandıran Gazze krizi, sivil ölümlerinin kitlesel boyutlara ulaşması ve altyapının sistematik olarak imha edilmesi ile birlikte insani müdahale tartışmalarını yeniden gündeme taşımıştır (Boukari vd., 2024: 15). Ancak bu tartışmaların R2P normu çerçevesinde ele alınması, güçlü siyasi aktörlerin çifte standartlı tutumları nedeniyle büyük ölçüde engellenmiştir. ABD'nin BM Güvenlik Konseyi'nde müdahale çağrılarına yönelik vetosu ve uluslararası aktörlerin "seyirci konumda" kalması, normatif açıdan R2P'nin ciddi bir meşruiyet krizine girmesine neden olmuştur. Gazze örneği, sadece bir devlet dışı aktöre -Hamas- yönelik mücadele değil; aynı zamanda bir halkın kolektif yaşam alanına yönelik sistematik ve uzun soluklu bir yapısal müdahale rejimi olarak değerlendirilmelidir. Bu durum, insani müdahale doktrininin kimler için geçerli olduğu sorusunu daha da belirginleştirmekte; uluslararası hukukun çifte standardının en açık biçimlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Falk, 2014: 36; Gordon, 2024: 1435).

Görüldüğü üzere Darfur ve Gazze krizleri, farklı tarihsel bağlamlara, aktör yapılarına ve çatışma dinamiklerine sahip olsalar da her iki vaka da uluslararası toplumun insani müdahale ilkesine karşı geliştirdiği seçici ve çifte standartlı yaklaşımı gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, R2P ilkesinin normatif gücünün ve uygulanabilirliğinin sınırlarını karşılaştırmalı olarak değerlendirmek mümkündür. Bu bağlamda Darfur'daki çatışma, etnik farklılıkların yapısal olarak araçsallaştırıldığı ve merkezi hükümetin Arap olmayan topluluklara karşı milis grupları kullanarak baskı kurduğu bir etnopolitik iç savaş niteliği taşımaktadır (Global Centre for R2P, 2020: 4). Gazze ise, İsrail-Filistin çatışmasının odak noktası haline gelmiş, burada etnisiteye ek olarak siyasi ve dini kimlikler iç içe geçmiştir. Hamas'ın yönetimde olduğu bir alan olarak Gazze, devlet-dışı bir aktöre karşı yürütülen sistematik abluka ve askeri operasyonlarla sürekli olarak cezalandırılmıştır (Gordon, 2024: 1437).

Darfur ve Gazze krizlerini insani müdahale ve R2P normları çerçevesinde karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmada her iki vakada da uluslararası toplumun nasıl, ne zaman ve neden müdahale ettiği (veya etmediği) sorgulanmakta; bu müdahaleci veya pasif tutumların R2P'nin normatif meşruiyeti üzerindeki etkileri analiz edilmektedir. Çalışma, R2P'nin geleceğini şekillendiren siyasal çıkarlar, hukuki sınırlılıklar ve etik ikilemleri tartışarak, normun günümüz uluslararası düzeninde ne ölçüde işlevsel olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. İNSANİ MÜDAHALE VE EGEMENLİK İKİLEMİ BAĞLAMINDA KORUMA SORUMLULUĞU: KAVRAMSAL TARTIŞMALARIN HUKUKİ BOYUTU

Uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk literatüründe tanımı en tartışmalı kavramlardan biri olan "insani müdahale" hem terminolojik belirsizlikleri hem de normatif gerilimleri nedeniyle uzun süredir

akademik söylemlerde çözümlenemeyen bir muamma olarak yer almaktadır. Kavram, özellikle askeri güç kullanımı, egemenlik, insan hakları ve uluslararası meşruiyet gibi temel ilkelerle doğrudan kesiştiği için, teorik netlikten ziyade pratik tutarsızlıklarla şekillenmiştir.

Literatürde “insani müdahale” çoğu zaman birbirinden farklı ve hatta çelişkili terimlerle birlikte veya birbirinin yerine kullanılmıştır: “askeri insani müdahale”, “zorlayıcı insani eylem”, “koruma amaçlı askeri müdahale”, “zorlayıcı karşı tedbirler”, “insani koridorlar oluşturma” gibi ifadeler, kavramın operasyonel sınırlarını bulanıklaştırmaktadır (Holzgrefe, 2003: 25). Bu çeşitlilik, hem normatif hem de hukuki olarak müdahalenin ne zaman, kim tarafından ve hangi koşullarda meşru olduğu sorularını gündeme getirmektedir. Özellikle soğuk savaş sonrası dönemde, devlet dışı aktörlerin sivillere yönelik sistematik saldırılar düzenlemesiyle birlikte, insani müdahale “insanlığa karşı suçları önlemek amacıyla güç kullanımı” şeklinde yeniden tanımlanmıştır. Ancak bu tanım, devlet egemenliği ilkesiyle doğrudan çatışmakta; BM Şartı’nın 2(4) maddesi ile çelişen uygulamalar, müdahale girişimlerinin meşruiyetini sürekli olarak tartışmalı hale getirmektedir (Keohane, 2003: 280). Öte yandan, “insani müdahale” kavramının içerdiği normatif çelişkiler nedeniyle, R2P normu geliştirilmiş ve 2005 Dünya Zirvesi’nde devletlerce kabul edilmiştir. R2P, insani müdahalenin keyfilikliğini ortadan kaldırmayı amaçlayan bir çerçeve sunarken, uygulamada yine güçlü aktörlerin çıkarlarına göre şekillenen seçici müdahalelere zemin hazırladığı yönünde ciddi eleştirilerle karşılaşmıştır (Ignatieff, 2003: 302).

R2P, ilk olarak 2001 yılında Bağımsız Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (ICISS) tarafından önerilmiş ve 2005 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. ICISS’in eş başkanlığını yürüten Gareth Evans, bu ilkeyi “basit ama güçlü bir fikir” olarak tanımlamış ve R2P’nin, egemenliği bir ayrıcalık olarak değil, bir sorumluluk olarak yeniden çerçevelediğini vurgulamıştır (Evans, 2008: 5; ICISS, 2001). Bu doktrinin özünde, devletlerin kendi vatandaşlarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruma yükümlülüğü taşıdığını vurgulamaktadır. Eğer bir devlet bu yükümlülüğü yerine getiremez veya yerine getirmeyi reddederse, uluslararası toplumun önce diplomatik ve barışçıl yollarla müdahalede bulunması, nihayetinde ise -son çare olarak- askeri güç dâhil olmak üzere zorlayıcı önlemlere başvurusu gerektiği savunulmaktadır. Bu bağlamda R2P doktrini kavramsal olarak üç temel sütun üzerinden yapılandırmaktadır. Birinci sütun, devletlerin kendi halklarını koruma yükümlülüğünü; ikinci sütun, uluslararası toplumun bu yükümlülüğün yerine getirilmesini destekleme sorumluluğunu; üçüncü sütun ise uluslararası toplumun ciddi ve yaygın insan hakları ihlalleri durumunda müdahale etme, gerektiğinde askeri güç kullanma sorumluluğunu ifade etmektedir (ICISS, 2001; Barber, 2023: 417).

Koruma Sorumluluğu (R2P) doktrininin ilk ayağına yönelik eleştirel analizler, çeşitli erken müdahale girişimleri ve işbirliğine dayalı uygulamalar aracılığıyla zamanında önleme kapasitesinin, uygulamada önemli zorluklarla karşılaştığını ortaya koymaktadır (Jarvis, 2022:367; McLoughlin, 2023: 72). Bu durum, erken müdahale önlemlerinin pratikteki etkinliğine ilişkin ciddi soru işaretlerini gündeme getirmiştir. Devletlerin, uluslararası hukukun öngördüğü asli koruma sorumluluğunu yerine getirememesi veya bu sorumluluğu kasıtlı olarak ihlal etmesi durumunda, R2P’nin ikinci ayağında öngörülen destekleyici önlemler yeterli olmazsa, son çare olarak zorlayıcı askeri müdahaleyi gündeme getirmektedir (Illingworth, 2022: 3). Ancak bu tür müdahalenin meşruiyeti, tüm siyasi, diplomatik ve barışçıl yolların önceden tüketilmiş olmasına bağlıdır (Saxon, 2015: 64–65). Görüldüğü üzere R2P’nin kavramsal çerçevesi ve uygulanabilirliği konusunda literatürde önemli görüş ayrılıkları mevcuttur. Bu bağlamda, R2P’nin başarısı büyük ölçüde uluslararası siyasi iradenin zamanında ortaya konulmasına ve erken uyarı ile etkili müdahale mekanizmalarının koordinasyonuna bağlıdır. Öte yandan, daha eleştirel bir yaklaşım sergilendiğinde, R2P’nin Batı merkezli söylemler üzerinden inşa edildiği ve özellikle NATO’nun 1999 Kosova müdahalesi örneğinde olduğu gibi, bu doktrinin tek taraflı ve bölgesel müdahaleleri meşrulaştırarak korumadan ziyade zarar verme potansiyeline sahip olduğu düşünüldüğünde, R2P’nin normatif evrenselliği ve ahlaki meşruiyeti gölgelenmektedir (Illingworth,

2022: 5). Buna karşın, daha uzlaştırmacı bir yaklaşımla R2P çerçevesinde askeri güce başvurulmasının meşruiyetinin ancak BM Güvenlik Konseyi onayıyla sağlanabileceğinin vurgulanması da R2P'nin uygulanabilirliğinin önündeki temel engelin hukuki normlardan ziyade siyasi kararlılık eksikliği olduğunu ve etkin müdahale için uluslararası toplumun kolektif irade göstermesinin zorunlu olduğunu göstermektedir (Saxon, 2015: 67).

Görüldüğü üzere uluslararası ilişkiler kuramı ve hukuk literatüründe insani müdahale kavramının normatif ve kurumsal revizyonu olan R2P'ye evrilmesi hem içerdiği normatif ve hukuki boyutlarla hem de uygulamadaki çeşitliliği nedeniyle tekil bir tanıma indirgenemeyecek kadar karmaşık ve çok boyutludur. Bu nedenle, birçok akademisyen insani müdahalenin ve R2P'nin tanımlanmaktan ziyade tarif edilmesi gereken, bağlama ve yoruma açık bir kavramsal alan olduğunu ileri sürmektedir (Orford, 2011: 29 ; Weiss, 2016: 4). Böylece zaman, mekân, kapsam ve araç bakımından değişkenlik arz eden insani müdahale ve R2P tek bir çerçeveye açıklanamayacak kadar farklı biçimlerde uygulanmaktadır. Örneğin, Holzgrefe (2003: 18), insani müdahaleyi “bir devletin veya devletler koalisyonunun, başka bir devletin rızası olmaksızın, o devletin sınırları içerisindeki bireylerin ciddi ve yaygın insan hakları ihlallerine son vermek amacıyla güç tehdidi veya doğrudan güç kullanımı” olarak tanımlar. Bu tanımda, devlet rızasının yokluğu, zorlayıcı araçların varlığı ve hak ihlallerinin niteliği kritik unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan Teson (2005: 93), daha realist bir bakış açısıyla, insani müdahaleyi “başka bir devletin egemenliği altında temel haklardan mahrum bırakılan ve ezilen bireylerin, kendilerine yardım eden dış aktörler tarafından özgürleştirildiği sınır ötesi müdahale biçimi” olarak yorumlar. Teson'un yaklaşımı, müdahalenin ahlaki gerekçesini bireylerin özgürlük mücadelesi ile temellendirirken, meşruiyeti büyük ölçüde dışsal aktörlerin rasyonelliğine bağlamaktadır. Brown (2002: 70) ise daha çok uluslararası toplum perspektifinden yaklaşarak, insani müdahaleyi “bir devletin iç işlerine, insan haklarını koruma saikiyle ve öncelikle yerel halkın çıkarları doğrultusunda gerçekleştirilen dış müdahale” olarak tanımlar. Bu tanım, kolektif eylem vurgusunu öne çıkarırken, egemenliğin mutlak bir engel olarak görülmemesi gerektiğini ima etmektedir.

Bu çalışmanın amacı doğrultusunda insani müdahalenin normatif ve kurumsal revizyonu olan R2P, devlet içindeki otorite tarafından ağır bir şekilde ihlal edilen temel insan haklarının yeniden sağlanması ve korunması amacıyla, dışsal güçlerin (devlet, koalisyon ya da uluslararası örgütler) diplomatik, ekonomik, siyasi veya askeri yollarla müdahil olduğu ve bu eylemin mümkünse meşru rızaya dayalı olarak gerçekleştirildiği bir süreç olarak ele alınmaktadır. Bu tanım, klasik anlamda egemenliğe yönelik doğrudan bir ihlali değil, insan hakları ve uluslararası sorumluluk ilkeleri arasında denge arayışını yansıtmaktadır. Kuşkusuz, “egemenlik” ve “insani müdahale” doktrinleri arasında süregelen gerilim, her iki kavramın da tarihsel bağlamda dönüşen anlamları nedeniyle akademik söylemin en tartışmalı alanlarından birini oluşturmaktadır (Bellamy, 2015: 23; Thakur, 2016: 177). Devlet egemenliğinin kutsallığına dayanan Westphalia ilkesi, artık mutlakiyetini yitirmiş; yerini, insan hayatının korunmasına öncelik tanıyan daha insan merkezli egemenlik anlayışına bırakmaya başlamıştır (Evans ve Sahnoun, 2001: 102; ICISS, 2001). Dolayısıyla insani müdahale, yalnızca hukuki ya da operasyonel bir mekanizma değil; aynı zamanda uluslararası ilişkilerin temel kuramsal ayrımlarını derinlemesine ortaya koyan çok boyutlu bir normatif çerçevedir. Bu nedenle, bu kavramın analizi yalnızca pozitif hukukla sınırlı tutulamaz; aynı zamanda realist, liberal, konstrüktivist ve normatif teorilerle desteklenmiş çok katmanlı bir yorum gerektirir.

Realist teoriye göre devletler uluslararası sistemde anarko bir ortamda hayatta kalmaya çalışan rasyonel aktörlerdir (Mearsheimer, 2001: 30). Bu çerçevede, insani müdahale çoğu zaman ahlaki gerekçelerle değil, stratejik çıkarlarla meşrulaştırılır. Realistler, NATO'nun 2011 Libya müdahalesi gibi örneklerde müdahalenin temel motivasyonunun sivillerin korunması değil, enerji güvenliği, istikrarsız bölgelerde etkinlik ve hegemonya inşası olduğunu savunmaktadırlar (Chomsky, 2011: 105). Darfur ve Gazze örneklerinde realist perspektif çarpıcıdır. Darfur'da Çin'in petrol çıkarları nedeniyle BM Güvenlik

Konseyi kararlarını geciktirdiği ve etkisizleştirdiği; Gazze’de ise ABD’nin jeostratejik ittifak gerekçeleriyle İsrail’i uluslararası hukuki denetimden koruduğu görülmektedir (Falk, 2014: 127). Bu, müdahalenin “kim için, ne zaman ve neden yapıldığına” dair realist kuşkuculuğu doğrulamaktadır. Liberal teoriler ise, insan haklarının evrensel olduğunu ve uluslararası toplumun bu hakları korumakla yükümlü olduğunu savunmaktadır (Rawls, 1999: 79; Buchanan, 2010: 225). Bu yaklaşıma göre insani müdahale, yalnızca ahlaki bir yükümlülük değil, aynı zamanda hukuki ve siyasi bir gerekliliktir. Bu düşünce, 2005 yılında geliştirilen R2P normunun temelinde yer alır (ICISS, 2001). Ancak uygulamada, bu evrensel normun seçici ve tutarsız biçimde uygulanması, liberal yaklaşıma ciddi zarar vermektedir. Darfur’da sembolik düzeyde devreye giren R2P mekanizmaları (örneğin UNAMID barış gücü), Gazze’de ise tamamen sessiz kalınması, normun meşruiyetini zedelemektedir (Bellamy, 2022: 142).

Uluslararası ilişkilerde aktörlerin davranışlarının çıkarlarla olduğu kadar, kimlik, norm ve söylemlerle de şekillendiğini savunan Konstrüktivist teori de insani müdahale, sadece bir eylem değil, aynı zamanda normatif bir “pratik söylem”dir (Finnemore ve Sikkink, 1998: 891). Müdahalenin meşru görülmesi, yalnızca eylemin içeriğine değil, nasıl çerçevelendiğine de bağlıdır. Örneğin, NATO’nun Kosova’ya müdahalesi “etnik temizlik” söylemiyle meşrulaştırılırken; Gazze’deki operasyonlar sıklıkla “meşru müdafaa” veya “terörle mücadele” söylemleriyle desteklenmiştir. Böylece müdahale ya da müdahalesizlik, söylemsel araçlarla normatif kılıflara büründürülmektedir (Orford, 2011: 34). Aslında normatif kuramlar, özellikle insan hakları merkezli evrensel sorumluluk anlayışıyla hareket etmektedir. Bu yaklaşıma göre, ağır insan hakları ihlallerine seyirci kalmak da aktif bir etik ihlaldir (Teson, 2005: 89; Caney, 2005: 247). Normatif bakış açısı, yalnızca “müdahale ne zaman meşrudur?” sorusunu değil, aynı zamanda “müdahale etmemek ne zaman ahlaki bir suçtur?” sorusunu da gündeme getirir. Bu bağlamda Gazze, normatif teorinin en güçlü test alanlarından biridir. Sivil ölümlerinin kitlesel boyutlara ulaştığı bir ortamda uluslararası toplumun sessiz kalması, yalnızca hukuki değil, aynı zamanda ahlaki sorumluluğun da çöküşünü temsil etmektedir (Akram ve Jabareen, 2024: 56).

Görüldüğü üzere Darfur ve Gazze örnekleri, insani müdahale tartışmasının yalnızca hukukî veya askerî bir mesele değil, aynı zamanda ideolojik, kuramsal ve söylemsel bir alan olduğunu ortaya koymaktadır. Realist güç politikaları, liberal normatif idealler, konstrüktivist meşruiyet anlatıları ve etik zorunluluklar arasında sıkışan müdahale pratikleri, uluslararası toplumun hem normatif hem de kurumsal bütünlüğünü sınamaktadır.

3. DARFUR VE GAZZE VAKALARI: R2P’NİN SINANDIĞI ALANLAR, NORMATİF KAOS, İNSANİ MÜDAHALE VE EGEMENLİK TARTIŞMALARI

R2P ilkesi, uluslararası toplumun soykırım, insanlığa karşı suçlar, etnik temizlik ve savaş suçları gibi ağır uluslararası ihlallere karşı önleme, müdahale ve yeniden inşa mekanizmaları yoluyla harekete geçme yönündeki ahlaki ve hukuki sorumluluğunu vurgulayan bir normatif çerçeve sunmaktadır. Bu norm, devlet egemenliğini sınırsız bir ayrıcalık olmaktan çıkararak, yönetenlerin kendi halklarını koruma yükümlülüğüyle koşullandırılmış sorumluluk temelli bir egemenlik anlayışını önermektedir. Dolayısıyla, devletler bu sorumluluğu yerine getirmede başarısız olduğunda -veya bilfiil ağır insan hakları ihlallerinde bulunduğu- uluslararası toplum, ilgili devlete rıza olmaksızın müdahale etme hakkına sahip değil, aynı zamanda yükümlü hale gelmektedir (ICISS, 2001).

R2P, normatif gücüne karşın, uygulamadaki seçicilik ve siyasi araçsallaştırma riskleri nedeniyle ciddi eleştirilere maruz kalmaktadır. Bu durum, özellikle Afrika gibi sömürge sonrası devletlerin maruz kaldığı normatif baskılar bağlamında daha çarpıcı bir görünüm arz ederken günümüzde İsrail-Filistin çatışmasının merkezinde yer alan Gazze Şeridi örneğinde daha da belirginleşmektedir. Gazze’deki sivil nüfusa yönelik sistematik saldırılar, abluka, zorla yerinden etme, altyapı tahribatı ve insani yardımın engellenmesi gibi uygulamalar, uluslararası hukukun açık ihlali niteliği taşımakta ve R2P’nin müdahale eşiğinin çoktan aşıldığını göstermektedir. Buna rağmen uluslararası toplumun sessizliği ya da etkisiz

tepkileri, R2P'nin yalnızca retorik bir araç haline geldiği yönündeki eleştirileri güçlendirmektedir. Darfur ve Gazze vakaları, R2P'nin temel eksikliklerini -özellikle siyasi iradeye bağımlılığı, büyük güçlerin veto mekanizmasına duyarlılığı ve müdahale kapasitesindeki asimetrisi- açık biçimde gözler önüne sermektedir (Illingworth, 2022:4)

Bu bağlamda Darfur ve Gazze örnekleri R2P'nin küresel düzeyde meşruiyetini ve işlevselliğini yeniden tartışmaya açmakta; normun yalnızca bir ahlaki yükümlülük değil, aynı zamanda bağlayıcı bir uluslararası sorumluluk rejimine dönüştürülmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Aksi takdirde, R2P, ağır insan hakları ihlalleri karşısında işlevsiz kalan ve uluslararası sessizliği meşrulaştıran bir “normatif boşluk” haline gelme riskiyle karşı karşıya olduğu görülmektedir.

3.1. Darfur Vakası Bağlamında R2P'nin Normatif Gücü

İnsani müdahale, yalnızca uluslararası hukuk ve çatışma çözümlemesi açısından değil, aynı zamanda egemenlik, küreselleşme ve normatif dönüşüm ekseninde yeniden şekillenen uluslararası siyasal düzenin merkezî tartışma alanlarından biri haline gelmiştir. Bu kavram, tarih, siyaset felsefesi, ahlak kuramı, uluslararası ilişkiler, barış ve çatışma çalışmaları gibi farklı disiplinleri bir araya getiren çapraz kesitsel bir tartışma zemininde değerlendirilmektedir (Orford, 2011: 36; Weiss, 2016: 6).

Küreselleşmenin derinleşmesiyle birlikte devlet dışı aktörlerin güç kazanması, sınır aşan güvenlik tehditlerinin artması ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması, klasik Westphalya tipi egemenlik anlayışını sorgulanır hale getirmiştir. Bu dönüşüm, özellikle Afrika kıtasında yaşanan etnik çatışmalar, iç savaşlar ve soykırımlar karşısında uluslararası toplumun ne zaman ve hangi koşullarda müdahalede bulunabileceği sorusunu daha da karmaşıktırmaktadır. Afrika, hem tarihsel olarak sömürge sonrası siyasal kırılmaların hem de uluslararası normların deneysel uygulama alanı haline gelmiştir. Bu bağlamda, Sudan (Darfur), Ruanda, Somali, Sierra Leone ve Kongo gibi örnekler, müdahale doktrininin sınırlarını ve ahlaki/siyasi tutarlılığını test eden vakalar olarak öne çıkmaktadır (Williams, 2011: 190; De Waal, 2007: 1041). Bu durum yalnızca devlet aktörlerini değil, aynı zamanda Afrika Birliği (AU), Arap Ligi, Avrupa Birliği, NATO ve BM gibi bölgesel ve uluslararası örgütleri de normatif ve operasyonel bir ikilemle karşı karşıya bırakmaktadır. Özellikle Afrika Birliği'nin 2000 yılındaki Lome Bildirgesi ile egemenlik kavramına “sorumluluk” boyutunu entegre etmesi, klasik egemenlik anlayışına karşı gelişen yeni bir yönelimi temsil etmektedir (Murithi, 2009: 94). Bununla birlikte, insani müdahale pratikleri hâlâ çifte standart, seçici uygulama, güç siyaseti ve müdahale gerekçelerinin araçsallaştırılması gibi eleştirilerin hedefindedir. Bu nedenle, insani müdahalenin gelecekteki geçerliliği, yalnızca normatif söylemlerle değil, aynı zamanda insancıl hukukun, insan haklarının, demokratikleşmenin ve sürdürülebilir barışın yerel ve uluslararası düzeyde nasıl teşvik edildiğiyle doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla Afrika bağlamında insani müdahale meselesi, hem devlet egemenliği ile insan güvenliği arasındaki dengeyi hem de bölgesel sorumluluğun küresel meşruiyetle nasıl uyumlanabileceğini tartışmaya açmaktadır. Bu tartışma yalnızca akademik alanda değil, aynı zamanda uluslararası siyasal pratikte de derin bir yönetim krizine işaret etmektedir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, uluslararası ilişkilerde yalnızca stratejik dengelerin değil, aynı zamanda normatif yapıların da dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Bu dönüşümde en sembolik olaylardan biri olan Berlin Duvarı'nın yıkılışı (1989), yalnızca Avrupa'nın siyasi coğrafyasını yeniden şekillendirmekle kalmamış; aynı zamanda insani müdahale söyleminin küresel güvenlik mimarisi içerisinde yerini yeniden tanımlamıştır (Buzan ve Lawson, 2013: 626). Berlin Cumhuriyeti'nin doğuşu ve Avrupa entegrasyonuna yönelik artan umutlar, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin uluslararası norm haline gelmesini kolaylaştırmıştır. Afrika'da ise bu dönem, neo-liberalizmin ideolojik hâkimiyeti altında şekillenmiştir. Özellikle 1990'lar boyunca Batılı kalkınma ajansları, Bretton Woods kurumları ve çeşitli uluslararası örgütler aracılığıyla, siyasi sistemlerini neoliberal ilkelere göre reforme etmeye hazır olan ülkelere kredi, hibe ve teknik yardım sağlanmış; buna direnen ülkeler ise “başarısız

devlet”, “haydut devlet” veya “parya aktör” olarak etiketlenmiştir (Abrahamsen, 2000: 56). Bu etiketleme süreci, insani müdahalenin meşruiyetini, evrensel ilkelerden ziyade hegemonik çıkar ilişkilerine dayandıran eleştirel yaklaşımların yükselmesine neden olmuştur. Bu dönemde egemenlik kavramı da dönüşüme uğramıştır. Avrupa Birliği’nin genişleme süreci, insan hakları ve demokratikleşme gibi değerleri üyelik şartı haline getirirken; aynı zamanda üye devletlerin ulusal egemenliklerinden feragat etmelerini gerektirmiştir. Bu bağlamda, Avrupa’ya yönelik mülteci akınları ve sınır aşan terör tehditleri, AB’nin hem dış sınırlarını hem de değer temelli bütünlüğünü yeniden tartışmaya açmıştır. Libya, Irak, Suriye ve Yemen gibi ülkelerde yaşanan çatışmaların sonucu olarak artan düzensiz göç, Avrupalı liderleri güvenlik merkezli müdahale politikalarını, hem dışa hem içe dönük olarak yeniden inşa etmeye zorlamıştır (Huysmans, 2006: 78). Bu bağlamda insani müdahale artık yalnızca dışsal bir eylem değil, aynı zamanda bölgesel norm üretiminin ve kriz yönetiminin bir aracı haline gelmiştir. Afrika bağlamında ise bu süreç, birçok akademisyen ve sivil toplum aktörü tarafından bir tür yeni-sömürgeci müdahale biçimi olarak yorumlanmıştır. Evrensel olduğu iddia edilen neoliberal normların ve Batı merkezli yönetim modellerinin Afrika devletlerine hem açık hem de dolaylı yollarla dayatılması, siyasal bağımsızlık, kültürel özerklik ve ekonomik kendine yeterlilik gibi değerleri aşındırıcı bir işlev görmüştür (Mamdani, 2009: 274).

Küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte, insan hakları ve demokrasi normları yalnızca bölgesel bağlamlarda değil, aynı zamanda uluslararası ve evrensel düzlemde de ciddi bir meşruiyet iddiasıyla yayılmıştır. Bu gelişme, özellikle kozmopolitanizm teorisinin yükselişiyle birlikte, uluslararası ilişkilerde normatif dönüşümün temel yapıtaşlarından biri haline gelmiştir. Kozmopolitan anlayışa göre, insan haklarını koruma sorumluluğu sadece devletlerle sınırlı değildir; bu görev, dünyanın herhangi bir yerindeki bireylerin onurunu ve yaşamını güvence altına alma yükümlülüğünü de içerir (Pogge, 2002: 167). Bununla birlikte, insani müdahale söylemi, ne zaman, ne ölçüde ve hangi normatif temelde uygulanabileceği gibi sorunsallaştırılmış bir dizi kavramsal belirsizlikle çevrilidir. Meşruiyetin sınırları, müdahalenin araçsallaştırılması, evrensel ahlakın kim tarafından ve neye göre tanımlandığı soruları, uluslararası hukuk ve siyasal etik literatüründe ciddi tartışmalara neden olmaktadır (Cassese, 2005: 76). Özellikle insani müdahalenin güç politikası ile iç içe geçmesi, bu normun suistimal edilmesine açık bir alan bıraktığı yönündeki eleştirileri güçlendirmektedir (Bellamy, 2015: 99). Afrika bağlamında bu tartışmalar daha da karmaşıklaşmaktadır. Kıtanın mevcut siyasal yapılanması, 1648 Westphalia Antlaşması ile temellenen Avrupa merkezli devlet modelinden farklı bir evrimsel çizgi izlemiştir. Afrika’daki birçok devlet, geleneksel olarak tek bir etnik grubun egemenliğine dayalı gevşek yapılar üzerine inşa edilmiştir; bu da modern devlet kavramının sosyo-kültürel zeminden çok, dışsal müdahaleler ve sömürgeci çizimlerle şekillendiğini ortaya koymaktadır (Englebert, 2000: 154). Bugünkü Afrika ulus-devlet yapısının çoğu, Batılı güçlerin sömürgeci kolaylıkları doğrultusunda oluşturduğu yapay sınırlarla biçimlenmiştir. Bu nedenle, bazı Afrikalı düşünürler mevcut devlet formunun yeni-sömürgeci bir girişim olarak işlev gördüğünü savunmaktadır. Örneğin, Kwame Nkrumah’ın (1965) belirttiği gibi, “yeni sömürgeciliğin özü, biçimsel bağımsızlık görüntüsü altında, ekonomik ve politik kararların hâlâ dış aktörler tarafından belirlenmesidir.” Bu tespit, müdahale normlarının meşruiyetinin, yalnızca insan hakları söylemine değil, aynı zamanda küresel güç ilişkilerine ve ekonomik bağımlılığa dayandığını göstermektedir (Mamdani, 2009: 219). Görüldüğü üzere, insani müdahale doktrini teorik olarak insan onurunu koruma amacı taşısa da, pratikte sıklıkla politik çıkarlar, stratejik hesaplar ve normatif tutarsızlıklar ekseninde şekillenmektedir. Bu durum, özellikle Afrika gibi sömürge sonrası devletlerin maruz kaldığı normatif baskılar bağlamında daha çarpıcı bir görünüm arz etmektedir.

Birçok Afrika ülkesi, insani müdahale uygulamalarını emperyalist güçlerin rejim değiştirme siyaseti olarak yorumlamakta ve bu yaklaşımın devlet egemenliğini zayıflatmayı amaçlayan “yeni sömürgeci” bir yapıyı yeniden ürettiğini belirtmektedir (Mamdani, 2009: 220). Bu bağlamda, dış aktörlerin

müdahaleleri sıklıkla meşruiyet söylemleriyle örtülü stratejik çıkarlar üzerinden eleştiriye maruz kalmıştır. Buna karşın, 1990'ların başında Batı Afrika ülkeleri, olağanüstü bir normatif ve operasyonel dönüşüm sergilemiştir. ECOWAS'ın askeri kanadı ECOMOG, 1990'da Liberya, 1997'de Sierra Leone iç savaşlarına sivilleri koruma amacıyla müdahale etmiş, bu operasyonlar bölgedeki insani müdahale anlayışına Afrika kaynaklı bir meşruiyet zemini kazandırmıştır (Kwaja, 2017: 61). Bu girişimler, uluslararası toplumun silahlı güç kullanımıyla sivilleri koruma sorumluluğunu yeniden düşünmesine zemin hazırlamıştır. Ruanda ve Burundi'de yaşanan olaylar ise, bu tür müdahalelere karşılık olarak ortaya çıkan iki yüzlülüğü teşhir etmiştir. Fransa'nın Ruanda, BM'nin Srebrenica krizlerinde müdahaledeki yetersizliği, uluslararası toplumun insan haklarını savunma sorumluluğuna dair temel sorular ortaya çıkarmış; bu da Kofi Annan'ın (2000) "R2P doğuşu sorusu" na dönüşmüştür:

Eğer insani müdahale gerçekten de egemenliğe yönelik kabul edilemez bir saldırı ise, bir Ruanda'ya, bir Srebrenitsa'ya... ortak insanlığımızın her ilkesini rencide eden ağır ve sistematik insan hakları ihlallerine nasıl karşılık vermeliyiz? Özünde sorun bir sorumluluk sorunudur: evrensel olarak kabul görmüş insan haklarının kitlesel ölçekte ihlal edildiği durumlarda, harekete geçme sorumluluğumuz vardır. Bu söz, ICISS raporunu doğurmuş, insani müdahale doktrinine yeni bir normatif yön vermiştir (ICISS, 2001).

Afrika özelinde bu gelişmeler, egemenlik, meşruiyet ve yerel kapasite tartışmalarını yeniden gündeme taşımıştır. Darfur örneği, bu açılardan tipik bir boşluğu temsil ederken, ECOMOG gibi bölgesel inisiyatifler ise Afrika'nın "kendi krizini çözme" potansiyelinin altını çizmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası toplumun yöneliminde belirgin bir ideolojik dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşüm, Francis Fukuyama'nın (1992) "Tarihin Sonu ve Son İnsan" adlı çalışmasında öne sürdüğü gibi, liberal demokrasinin insanlık tarihinin nihai siyasal formu olarak evrenselleşeceği inancı üzerinden şekillenmiştir. Fukuyama'nın tezi, ideolojik çatışmaların sonlandığı ve Batı tipi demokratik yönetimlerin "evrensel model" haline geleceği varsayımını içermektedir. Bu varsayım, aynı zamanda insan hakları normlarının küresel ölçekte yaygınlaşacağı, bu bağlamda insani müdahalelerin gizli değil, açık ve meşru yollarla yürütüleceği bir dönem beklentisini doğurmuştur (Fukuyama, 1992: 234). Ancak bu iyimser beklentilerin aksine, iki kutuplu sistemin çöküşü uluslararası alanda egemenlik tartışmalarını sona erdirmemiştir. Tam tersine, yeni dünya düzeninde ortaya çıkan normatif müdahale biçimleri, özellikle post-sömürgeci devlet yapıları açısından yeni türden kırılmalıklar üretmiştir. Afrika kıtası özelinde, sömürge döneminde var olan yerel siyasal yapılar, modern devlet inşası süreçlerinde yapay sınırlar ve etnik uyumsuzluklar temelinde yeniden inşa edilmiştir (Englebert, 2000: 160). Bu durum, toplumsal kutuplaşmayı derinleştirmiş ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bastırılmış etnik gerilimlerin yeniden yüzeye çıkmasına neden olmuştur. Özellikle Afrika'daki birçok etnik grup, Soğuk Savaş boyunca marjinalleştirilmiş oldukları algısıyla, 1990'ların neoliberal müdahale söylemleri çerçevesinde uluslararası normları meşruiyet aracı olarak kullanarak, merkezi hükümetlere karşı siyasal talepler üretmiştir. İnsani müdahale doktrininin bu süreçte yükselen etkisi, bazı etnik veya bölgesel aktörlerce politik mobilizasyon aracı olarak işlevselleştirilmiştir (Ayoob, 2002: 231). Ne var ki bu gelişmeler, kıta genelinde artan silahlı çatışmalara neden olmuş; çoğu durumda ise uluslararası toplum, ya tamamen kayıtsız kalmış ya da çatışmaların son evresinde müdahalede bulunmuştur. Bu bağlamın en çarpıcı örneklerinden biri Sudan'ın Darfur bölgesinde yaşanan etno-politik krizdir. Yüzbinlerce insanın ölümüne, milyonlarcasının yerinden edilmesine neden olan bu çatışma, uluslararası toplumun insani müdahaleye dair sergilediği normatif tutarsızlıkları ve çifte standartları görünür kılmıştır (De Waal, 2007: 1044). Darfur vakası, post-soğuk savaş dönemi müdahale pratiklerinin, normatif zeminden ziyade stratejik çıkarlarla şekillendiği yönündeki eleştirileri güçlendirmiştir.

Darfur vakası, R2P doktrininin üç temel sütunu bağlamında değerlendirildiğinde, bu normatif çerçevenin pratikte nasıl işlediği ve karşılaştığı yapısal zorlukları somut biçimde ortaya konulmaktadır. R2P'nin her devletin kendi toprakları üzerindeki nüfusu soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruma yükümlülüğünü Sudan hükümeti tarafından 2003 yılında Darfur'da

patlak veren iç çatışmalar sırasında açıkça ihlal edilmiştir. Sudan Silahlı Kuvvetleri'nin ve hükümet destekli milis grupların, özellikle Janjaweed'in sivillere yönelik sistematik saldırılara katıldığı, köylerin yakıldığı, kitlesel tecavüzlerin yaşandığı ve yüz binlerce insanın yerinden edildiği belgelenmiştir (Badescu ve Bergholm, 2009: 292). Sudan devleti yalnızca sivilleri koruyamamakla kalmamış; aynı zamanda bu suçların doğrudan faillerinden biri olmuştur. Bu nedenle Darfur vakası, birinci sütunun çökmesi anlamına gelmekte ve R2P'nin harekete geçmesi için meşru bir temel oluşturmaktadır.

R2P'nin ikinci sütunu, uluslararası toplumun devletlere halklarını koruma yükümlülüklerini yerine getirmeleri konusunda destek sağlamasını öngörmektedir. Darfur bağlamında bu destek büyük ölçüde gecikmeli ve yetersiz kalmış, başlangıçta Sudan hükümeti uluslararası yardımı reddetmiş, Arap Birliği ve Afrika Birliği gibi bölgesel örgütlerse sınırlı diplomatik baskılarla yetinmiştir (Williams, 2011: 193). 2004 yılında Afrika Birliği tarafından kurulan African Union Mission in Sudan (AMIS) çatışmaları izlemekle görevlendirilmiş ancak hem personel hem de kaynak açısından son derece yetersiz kalmıştır. Sonrasında, 2007'de BM ve Afrika Birliği ortaklığıyla kurulan African Union – United Nations Hybrid Operation in Darfur (UNAMID) daha geniş bir müdahale kapasitesi sunmuş olsa da bu görev gücü de ciddi kısıtlamalarla karşı karşıya kalmış, özellikle Sudan hükümetinin işbirliği eksikliği nedeniyle etkili koruma sağlayamamıştır (UNAMID, 2020). Dolayısıyla, ikinci sütun kısmen işlevsel olsa da zamanlama ve etkisizlik, R2P'nin bu ayağının operasyonel düzeyde ne derece güçsüz kaldığını göstermiştir.

Darfur vakasında, devletin halkını koruyamadığı veya korumayı reddettiği durumlarda, uluslararası toplumun son çare olarak ve BM Güvenlik Konseyi onayıyla müdahale sorumluluğu kapsamında Konsey, 2005 yılında 1593 sayılı kararla durumu Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne (ICC) sevk etmiş ve Sudan Devlet Başkanı Ömer el-Beşir hakkında 2009 ve 2010 yıllarında insanlığa karşı suçlar ve soykırım suçları nedeniyle yakalama kararı çıkarılmıştır (UNSC, 2005; Tan, 2018: 75). Ancak askeri müdahale seçeneği hiçbir zaman ciddi şekilde gündeme alınmamış, daha çok barış gücü konuşlandırmaları ve cezai yaptırımlar gibi yumuşak müdahale araçları tercih edilmiştir. Bunun temel nedenleri arasında Çin ve Rusya'nın Sudan ile olan ekonomik ve diplomatik ilişkileri, Güvenlik Konseyi içindeki siyasi denge ve müdahale maliyetlerine dair endişeler yer almaktadır. Bu bağlamda üçüncü sütun hukuken harekete geçirilmiş olsa da, pratikte etkin ve caydırıcı bir müdahale ortaya konulamamıştır (Contessi, 2010: 332).

Görüldüğü üzere Darfur vakası, R2P'nin normatif gücünün varlığına rağmen, pratikte uygulanmasının ne denli zorluklarla karşılaştığını ortaya koyan çarpıcı bir örnektir. Sudan devleti koruma sorumluluğunu yerine getirememiş ve bu sorumluluğu bizzat ihlal etmiştir. Uluslararası toplum da geç müdahale etmiş ve bölgesel iş birlikleri yetersiz kalmıştır. Bu durumda devreye giren Güvenlik Konseyi'nin siyasi çıkarlarla şekillenen tutumu, askeri müdahalenin etkili şekilde gündeme gelmesini engellemiş ve sivillerin güvenliğini sağlayacak güçlü bir mekanizma kurulamamıştır. Sonuç olarak Darfur örneği, R2P'nin meşruiyetini değil, uygulanabilirliğini sınırlayan yapısal ve siyasi engellerin altını çizmektedir.

3. 2. Gazze Vakası Bağlamında R2P'nin Normatif Gücü

Filistin'de devam eden ağır insan hakları ihlalleri ve derinleşen insani kriz, uluslararası toplumun insanlığı koruma yükümlülüğüne ilişkin samimiyetini ve R2P doktrinine olan küresel bağlılığını ciddi şekilde sorgulatmaktadır. Özellikle BM ve NATO gibi önde gelen uluslararası aktörlerin müdahale konusundaki başarısızlıkları, Gazze'deki büyük ölçekli zulmün önlenememesinde rol oynayan çok katmanlı ve karmaşık dinamiklerin çözülmesini gerektirmektedir (Awan ve Malik, 2024: 93). Bu bağlamda R2P doktrininin giderek artan ölçüde siyasallaşmasının, Gazze'deki mevcut insani trajediye yönelik etkili uluslararası müdahaleleri sekteye uğrattığı genel kabul görmektedir. Dolayısıyla, doktrinin araçsallaştırılması yalnızca yapısal zafiyetlerini değil, aynı zamanda BM içindeki kilit aktörlerin güç politikalarına dayalı yaklaşımlarını da açığa çıkarmakta, dahası devletlerin siyasi çıkarlarının, evrensel

insan haklarını koruma yükümlülüğünün ve Gazze'deki sivil acıların önlenmesine yönelik etik sorumluluğun önüne geçtiğini ortaya koymaktadır (Falk, 2014: 127).

R2P doktrininin uygulanabilirliğini sınırlayan en temel engellerden biri, müdahale çabalarının giderek artan ölçüde siyasallaşmasıdır (Illingworth, 2022: 7). R2P'nin normatif çerçevesi, devletlerin ve uluslararası örgütlerin ortak sorumluluk bilinciyle insan hakları ihlallerini önleme ve durdurma yükümlülüğünü vurgulamakla birlikte, uygulama aşamasında bu yükümlülük çoğu kez devletlerin ulusal çıkar hesaplarına tabi kılınmaktadır. Devletlerin R2P'yi yalnızca kendi stratejik veya jeopolitik çıkarları doğrultusunda seçici biçimde devreye sokmaları, doktrinin üç temel sütununun- devletin koruma sorumluluğu, uluslararası toplumun destek yükümlülüğü ve son çare olarak müdahale etme görevinin- ciddi biçimde zayıflamasına yol açmaktadır (Awan ve Malik, 2024: 97). Dolayısıyla bu siyasallaşma süreci, kriz anlarında BM ve NATO gibi çok taraflı aktörlerin etkinliğini engellemekte ve uluslararası sistemin işlevselliğini zedelemektedir. Özellikle Gazze'de devam eden insani kriz bağlamında bu durum açık biçimde gözlemlenmektedir. Gazze'deki ağır insan hakları ihlalleri karşısında uluslararası toplumun tepkisizliği, R2P'nin siyasallaşmasının doğrudan bir sonucu olarak değerlendirilmekte; bu da sivillerin korunmasına yönelik küresel taahhütlerin içinin boşaltılmasına ve mevcut ihlallerin daha da derinleşmesine neden olmaktadır (Bantekas ve Jaber, 2025: 109). Dolayısıyla, R2P'nin araçsallaştırılması, yalnızca hukuki değil, aynı zamanda ahlaki bir başarısızlığa da işaret etmektedir.

İsrail Devleti'nin 1948 yılında kurulması, Filistin-İsrail çatışmasının yapısal kökenlerini oluşturan ve bölgedeki istikrarsızlığın derinleşmesine neden olan dönüm noktalarından biridir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Yahudi halkına yönelik uluslararası sempati artışı, BM'nin İngiliz manda yönetimi altındaki Filistin topraklarında, biri Yahudilere diğeri Araplara ait olmak üzere iki ayrı devlet kurulmasını öngören 1947 tarihli Taksim Planı'nı (UNGA Resolution 181) önermesine yol açmıştır. Ancak İsrail'in 1948 yılında bağımsızlık ilan etmesi, planın Arap tarafınca reddedilmesiyle birlikte, komşu Arap devletleriyle bir dizi savaşın başlangıcına neden olmuş ve İsrail'in BM tarafından çizilen sınırların ötesinde toprak kazanımları elde etmesiyle sonuçlanmıştır (Falk, 2014: 86). Bu gelişmeler, Filistin halkının kitlesel yerinden edilmesine ve mülteci durumuna düşmesine yol açarken, bağımsız bir Filistin devletinin kurulamaması bölgesel gerginliğin kalıcılılaşmasına neden olmuştur. 1990'lı yıllarda imzalanan Oslo Anlaşmaları, iki devletli çözüme yönelik umutları canlandırmış ve Filistin Yönetimi'nin kurulmasıyla kısmi bir kurumsallaşma süreci başlatılmış olsa da, Kudüs'ün statüsü, mültecilerin geri dönüş hakkı ve yerleşim faaliyetleri gibi temel konular çözümsüz kalmıştır (Rynhold, 2008: 123). Bu belirsizlik ortamı, İsrail'in güvenlik gerekçeleriyle sürdürdüğü askeri işgal, abluka ve yerleşim politikaları ile birleştiğinde; Filistin tarafında iki intifada ve çok sayıda silahlı çatışma dahil olmak üzere, tekrar eden şiddet döngülerini doğurmuştur. Bu bağlamda çatışmanın tarihsel kökenleri 20. yüzyılın ortalarına dayansa da günümüzde Gazze'de sivillere yönelik ciddi insan hakları ihlalleri devam etmektedir. Bu durum BM ve NATO müdahale yükümlülükleri çerçevesinde R2P doktrininin uygulanabilirliği, karşı karşıya kaldığı yapısal, hukuki ve siyasi zorluklara analitik bir biçimde dikkat çekilmelidir.

Gazze'de süregelen çatışma süresince İsrail Devleti, uluslararası koruma altında bulunan eğitim kurumlarını hedef alarak, sivil altyapıya yönelik saldırılar gerçekleştirmiştir (Asi vd., 2004: 5). Küresel toplumda bu eylemler, 1907 Lahey Düzenlemeleri, 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve bunlara ek protokoller, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (UCM) Roma Statüsü ile teamül haline gelmiş uluslararası insancıl hukuk normları çerçevesinde savaş suçu teşkil eden ve çocuk haklarına yönelik ağır ihlaller olarak değerlendirilmiştir (ICC, 2024). Benzer şekilde, BM İnsan Hakları Konseyi de İsrail'i, beyaz fosfor gibi yasaklı silahların kullanımı, abluka yoluyla toplu cezalandırma ve sivil alanlara yönelik hava saldırıları gibi eylemler üzerinden savaş suçu işlemekle itham etmiştir (UN Human Rights Council, 2025). Konseyin yayımladığı raporlar, 7 Ekim 2023'te Hamas'ın yaklaşık 1.200 İsrailinin ölümüne yol açan saldırısına karşılık olarak İsrail'in verdiği askeri tepkilerin orantılılık ilkesine ne ölçüde uyduğu

sorusunu gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, Hamas da sivillere doğrudan saldırılar düzenleme, rastgele roket atışları gerçekleştirme ve sivilleri rehin alma nedeniyle uluslararası insancıl hukuk çerçevesinde savaş suçlarıyla suçlanmaktadır. Her iki tarafın da geniş çaplı yerinden edilmelere yol açan eylemleri, BM raporlarında savaş suçları kapsamında değerlendirilmiştir (Darnela vd., 2024: 360).

Uluslararası Af Örgütü, yaşanan bu ağır insan hakları ihlalleri karşısında hem İsrail hem de Hamas yetkililerine uluslararası insancıl hukuka uyma çağrısında bulunmuştur. Örgüt, İsrail’e sivillerin zarar görmesini ve sivil altyapının tahribini önlemek amacıyla tüm makul önlemleri alma yükümlülüğünü hatırlatmış; keyfi saldırıların durdurulması, ablukanın kaldırılması, zorunlu tahliye emirlerinin geri çekilmesi ve Gazze’deki sivillere kesintisiz insani yardım ulaştırılmasının sağlanması gerektiğini vurgulamıştır (Amnesty International, 2025). Ayrıca, İşgal Altındaki Filistin Toprakları Bağımsız Uluslararası Araştırma Komisyonu’na Gazze’de soruşturma yapma, delil toplama ve tanıklık dinleme imkânının tanınması gerektiği belirtilmiştir. Aynı şekilde Hamas’a da, sivillere yönelik kasıtlı saldırılara, gelişigüzel roket atışlarına ve sivillerin rehin alınmasına son verilmesi yönünde çağrıda bulunulmuştur (Amnesty International, 2025). Dolayısıyla geline nokta hem uluslararası hukukun ciddi biçimde ihlal edildiği hem de geniş ölçekli bir insani felaketin yaşandığı çok boyutlu bir krizdir. Uluslararası insancıl hukuk ve R2P ilkesi uyarınca hem İsrail’in hem de Hamas’ın sivillere yönelik saldırıları önleme yükümlülüğü bulunmaktadır (Human Rights Watch, 2024). Bu yükümlülüklerin yerine getirilmemesi durumunda, R2P’nin üçüncü ayağı gereği, uluslararası toplumun etkili ve kolektif biçimde harekete geçme sorumluluğu doğmaktadır.

Uluslararası toplumun Gazze’deki çatışmaya yönelik tepkisi, çoğunlukla kınama düzeyinde kalmış ve ateşkes çağrısı gibi somut adımların atılmasında yetersiz kalmıştır. Birçok devletin, sübjektif yorumlara ve siyasal ittifaklara dayanarak İsrail’in eylemlerini meşru müdafaa kapsamında değerlendirmesi, etkili ve tarafsız bir uluslararası tepkinin ortaya konmasını engellemiştir. Bu tür tutumlar, uluslararası toplumun kolektif sorumluluğunu zayıflatmış ve sivillerin korunmasına yönelik kararlı müdahalelerin gerçekleşmemesi sonucunda yaşanan insani acıların derinleşmesine neden olmuştur. Bu durum, R2P doktrininin pratikteki uygulanabilirliğine dair ciddi eksiklikleri ortaya koymakta ve özellikle çatışma bölgelerinde sivillerin korunmasındaki etkinliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır.

İnsan hakları ihlallerine karşı uluslararası müdahaleyi üç temel sütun üzerine inşa eden R2P, Gazze’de bu üç bileşenin her birinin ciddi engellerle karşılaştığını ve uygulamada etkisiz kaldığını gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda doktrinin ilk sütunu olan “devletin koruma sorumluluğu”, her devletin kendi halkını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruma yükümlülüğünü ifade etmektedir. Ancak Gazze bağlamında bu sorumluluğun fiilen yerine getirilemediği açıktır. Buradaki temel mesele, ulusal otoritedeki belirsizliktir. Hamas, idari kontrolü elinde bulundursa da devlet niteliğine haiz bir aktör olarak uluslararası tanınırlığa sahip değildir ve bu nedenle koruma yükümlülüğünü üstlenebilecek kurumsal kapasiteye sahip değildir (Heinze, 2024: 76). Öte yandan, İsrail, Gazze üzerinde fiili işgalci güç olarak hareket etmekte ve uluslararası hukuk uyarınca işgal altındaki nüfusun korunmasından sorumlu kabul edilmektedir. Ancak İsrail’in sivil yerleşim alanlarına yönelik saldırıları, abluka yoluyla uyguladığı toplu cezalandırma ve savaş suçları teşkil eden uygulamaları, bu yükümlülüğünü ihlal ettiğini ortaya koymaktadır (Heinze, 2024: 72). Dolayısıyla Gazze’de ulusal güç sorumluluğunun kimde olduğu sorusu, R2P’nin bu bağlamda nasıl uygulanabileceği konusunda ciddi kavramsal ve pratik sorunlar yaratmaktadır.

R2P’nin ikinci sütunu, uluslararası toplumun devletlere koruma yükümlülüklerini yerine getirmeleri konusunda destek olmasını öngörmektedir. Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi’nde (2005), bir devletin halkını kitlesel zulüm suçlarından koruma konusunda başarısız olması durumunda, uluslararası toplumun bu boşluğu doldurmakla yükümlü olduğunu belirtmektedir (UNGA, 2005: para. 139). Ne var

ki, Gazze bağlamında bu sorumluluğun da büyük ölçüde ihmal edildiği görülmektedir. Küresel düzeyde insani yardım sağlama girişimleri oldukça sınırlı kalmış, krizin yapısal nedenlerini ele almak bir yana, temel yardım ulaştırma süreçlerinde dahi etkili bir koordinasyon sağlanamamıştır. Hamas'ın 2007'deki seçim zaferinin ardından yaşanan siyasi bölünme, uluslararası yardım mekanizmalarını sekteye uğratmış; devam eden abluka ve güvenlik gerekçeleriyle meşrulaştırılan kısıtlamalar, Gazze'deki halkın temel insani ihtiyaçlara erişimini ciddi şekilde engellemiştir. Buna ek olarak, BM Güvenlik Konseyi'nde İsrail yanlısı bloklar, Gazze halkına yönelik insani yardımı kolaylaştırmayı amaçlayan birçok kararın hayata geçirilmesini engellemiştir (Awan ve Malik, 2024: 97). Dolayısıyla, ikinci sütunun işlevsiz hale gelmesi, hem mevcut insani krizin derinleşmesine yol açmış hem de R2P'nin uluslararası sistemdeki güvenilirliği ve etkinliği konusunda ciddi şüpheler doğurmuştur.

R2P doktrininin üçüncü sütunu, bir devletin kendi halkını kitlesel zulüm suçlarından koruma yükümlülüğünü yerine getiremediği ya da yerine getirmeyi reddettiği durumlarda, uluslararası toplumun devreye girme sorumluluğunu vurgulamaktadır. Bu sütun, diplomatik, ekonomik ve diğer zorlayıcı olmayan önlemlerin etkisiz kaldığı koşullarda, son çare olarak BM Güvenlik Konseyi onayıyla askeri güç kullanımını da içerecek şekilde, sivil nüfusu koruma amaçlı müdahaleyi gündeme getirir. Gazze'de derinleşen insani kriz ve ağır sivil kayıplarına rağmen, uluslararası toplumun İsrail ile Hamas arasında süregelen çatışmayı durdurmaya yönelik çabaları ciddi ölçüde yetersiz kalmıştır (Crowley-Vigneau, 2024: 108). BM Güvenlik Konseyi'nde yaşanan siyasi bölünmeler ve özellikle daimi üyeler arasındaki çıkar çatışmaları, bu üçüncü sütunun etkili biçimde işletilmesini engellemiştir. Bu durum, sivillerin korunmasına yönelik kolektif müdahale mekanizmasının normatif düzeyde varlığına rağmen, pratikte işlevsiz kaldığını göstermektedir.

Görüldüğü üzere, Gazze vakası bağlamında R2P doktrinin normatif çerçevesinin neden uygulanamadığı açık biçimde ortaya konulmaktadır. Çatışmanın karmaşık doğası, özellikle koruma sorumluluğunun kimin üzerinde olduğuna ilişkin belirsizlikler, doktrinin temel dayanaklarının -yani hesap verebilirliğin-fiilen işlevsizleşmesine neden olmaktadır. Uluslararası toplumun destek yükümlülüğü ise devletlerin birbirleriyle çelişen politik çıkarları ve tarafsız yaklaşimleri nedeniyle ciddi engellerle karşı karşıya kalmaktadır. R2P'nin askeri müdahaleyi içermesi hem hukuki hem de siyasi düzlemde en tartışmalı boyutu oluşturmaya devam etmektedir.

Sonuç olarak, Gazze'nin gerek çatışmanın niteliği gerekse koruma yükümlülüğünün kime ait olduğu konusundaki fikir ayrılıkları nedeniyle R2P kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği yönündeki tartışmalar devam etmekle birlikte, İsrail'in uluslararası insancıl hukuka aykırı eylemler gerçekleştirdiği hususu geniş ölçüde kabul görmektedir. Özellikle sivillere yönelik ayırım gözetmeyen saldırılar, orantısız güç kullanımı ve abluka yoluyla uygulanan toplu cezalandırma gibi eylemler, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar kapsamında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan derin insani kriz, R2P doktrininin özünde vurguladığı gibi, uluslararası toplumun kolektif müdahalesini gerekli kılmaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Koruma Sorumluluğu doktrini, soykırım, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar gibi uluslararası hukukun en ağır ihlallerine odaklanmakta; bu tür eylemler söz konusu olduğunda, çatışmanın teknik olarak uluslararası (IAC) ya da uluslararası olmayan (NIAC) nitelikte olup olmamasına bakılmaksızın, uluslararası toplumun sorumluluğunu devreye sokmaktadır. Bu bağlamda, çatışma statüsüne ilişkin tartışmaların çoğu zaman hukuki bir çözümleme sunmaktan ziyade, devletlerin eylemsizliklerini meşrulaştırmaya yönelik siyasal argümanlar olarak kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla R2P, uluslararası insancıl hukukun tamamlayıcı bir unsuru olarak, özellikle kitlesel zulüm eylemlerinin önlenmesi ve durdurulması konusunda harekete geçmeyi normatif bir zorunluluk hâline getirmektedir.

R2P doktrininin uluslararası toplum tarafından ilk kez açık biçimde referans alındığı ve kısmen uygulamaya geçirildiği en dikkat çekici örneklerden biri Darfur krizi olarak kabul edilmektedir. 2003 yılında Sudan'ın batısındaki Darfur bölgesinde başlayan çatışmalar, Sudan hükümetine bağlı güvenlik güçleri ile Janjaweed adlı Arap milis gruplarının sivil halka yönelik geniş çaplı saldırılarıyla hızla derinleşmiştir. Bu süreçte gerçekleştirilen sistematik öldürmeler, toplu tecavüzler, zorla yerinden etmeler ve köylerin yok edilmesi gibi eylemler, uluslararası hukuk bağlamında savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve soykırım iddialarını gündeme getirmiştir. Bu bağlamda BM Güvenlik Konseyi Darfur'daki durumu UCM gündemine taşımış ve bunun sonucunda Sudan Devlet Başkanı Ömer el-Beşir hakkında soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar nedeniyle yakalama kararı çıkarılmıştır. Bu gelişme, R2P'nin hukuki düzeyde harekete geçirilmesi açısından normatif bir dönüm noktası olarak değerlendirilse de, pratikte yaşanan gelişmeler uluslararası toplumun müdahale kapasitesinin sınırlarını da gözler önüne sermiştir. Nitekim Darfur'daki sivilin korunmasına yönelik somut adımlar son derece yetersiz kalmış; ne etkili bir askeri müdahale gerçekleştirilmiş ne de kriz bölgesine anlamlı bir insani koruma mekanizması yerleştirilebilmiştir. Afrika Birliği öncülüğünde başlatılan barış gücü girişimleri AMIS ve sonrasında oluşturulan UNAMID hem personel yetersizliği hem de Sudan hükümetinin işbirliği eksikliği nedeniyle hedeflerine ulaşamamıştır. Bu durum, R2P'nin yalnızca normatif düzeyde var olan bir ilke olarak kaldığını; ancak uygulamada, uluslararası güç ilişkileriyle örtüşmediği sürece etkili biçimde işletilemediğini açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim Darfur örneğinde de, tıpkı Gazze bağlamında olduğu gibi, BMGK'daki siyasi çıkar çatışmaları, vetolar ve diplomatik çekinceler müdahaleyi geciktirmiş; sivilin maruz kaldığı ağır hak ihlalleri karşısında uluslararası toplumun sorumluluk yüklenme kapasitesini ciddi biçimde sınırlamıştır. Bu nedenle Darfur vakası, R2P'nin teorik geçerliliğini pekiştirmekle birlikte, pratikteki uygulama boşluklarını ve siyasi koşullara bağımlılığını da açık biçimde gözler önüne seren paradigmatik bir örnek teşkil etmektedir.

R2P'nin uygulanabilirliği bağlamında en temel sorunlardan biri, yükümlülüğün hangi aktöre ait olduğunun belirlenmesidir. Doktrin, normatif olarak her egemen devletin kendi halkını koruma sorumluluğu taşıdığını varsaymaktadır. Ancak Gazze örneği, bu varsayımın sınırlarını zorlayan istisnai bir durum teşkil etmektedir. Filistin, kısıtlı uluslararası tanınırlığa sahip bir devlet statüsüne sahiptir ve Gazze Şeridi'ndeki fiili yönetim Hamas tarafından sürdürülmektedir. Hamas'ın, devlet benzeri bir otorite olarak uluslararası hukukta tanınmaması ve kurumsal kapasitesinin sınırlılığı, onun etkin biçimde koruyucu aktör sıfatıyla hareket etmesini engellemektedir. Diğer yandan, Gazze'nin sınırları, hava sahası ve kara geçişlerinin büyük ölçüde İsrail'in kontrolü altında olması, İsrail'in fiili işgalci güç olarak değerlendirilmesine yol açmakta ve uluslararası insancıl hukuk uyarınca sivil nüfusun korunmasına ilişkin yükümlülüğü İsrail'e yüklemektedir. Dolayısıyla, Gazze'de yaşanan ağır insan hakları ihlalleri ve sivillere yönelik kitlesel zulüm eylemleri karşısında, sorumluluğun tanımsız kalması değil; bilakis, bu sorumluluğun uluslararası normlar temelinde yeniden tanımlanması gerekmektedir. R2P'nin işlevsel hale gelebilmesi, yalnızca teknik sınıflandırmalara değil, fiili kontrol ve koruma kapasitesine dayalı bir yükümlülük analizine dayanmalıdır. Aksi hâlde, doktrin, evrensel bir koruma mekanizması olmaktan çıkarak, siyasi pozisyonlara göre esneyen bir retorik aracına dönüşme riski taşımaktadır. Bu bağlamda, Gazze'nin sınırlarının ve hava sahasının büyük ölçüde İsrail kontrolünde olması, sorumluluğun İsrail'e ait olduğu görüşünü güçlendirmektedir. İsrail'in Gazze'ye uyguladığı abluka ve askeri operasyonlar, onu fiili işgal gücü haline getirmekte; bu da uluslararası hukuka göre sivilin korunması sorumluluğunu üstlenmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak İsrail, bu yükümlülüğü yerine getirmemekte, aksine sivillere yönelik orantısız saldırılarla uluslararası insancıl hukuku ihlal etmektedir.

Gazze örneğinde R2P doktrininin uygulanabilirliğini kısıtlayan en temel engellerden biri, bu ilkenin küresel güç dengeleri içerisinde derin bir biçimde siyasallaşmış olmasıdır. Her ne kadar R2P, 2005 Dünya Zirvesi'nde evrensel, tarafsız ve normatif bir ilke olarak kabul edilmiş olsa da, uygulamada bu doktrin stratejik çıkarlar doğrultusunda araçsallaştırıldığı pek çok örnek mevcuttur. Gazze bağlamında

bu durum açık biçimde görülmektedir. Uluslararası toplumun bazı üyeleri, kitlesel insan hakları ihlallerine rağmen R2P’yi açıkça göz ardı etmiş; müdahaleye yönelik kararlarını hukuki ya da insani gerekçelerle değil, doğrudan çatışmanın taraflarına olan siyasi yakınlıkları temelinde belirlemişlerdir.

İsrail’in Batılı müttefikleri başta olmak üzere bazı etkili devletler, sivillere yönelik ciddi savaş suçu iddialarına karşın uluslararası müdahaleyi engellemiş ve BM Güvenlik Konseyi’nde R2P çerçevesinde alınması planlanan kararların veto edilmesini sağlayarak süreci kilitlemişlerdir. Bu durum, R2P’nin teorik dayanağına ve normatif işlevine doğrudan aykırılık teşkil etmektedir. Zira R2P, özünde anti-politik bir müdahale doktrini olarak kurgulanmıştır. Doktrin, devletlerin ulusal çıkar temelli tercihlerini değil, kitlesel zulümler karşısında devreye giren ahlaki, hukuki ve fiili bir zorunluluğu esas almaktadır. Dolayısıyla normun evrenselliği de buradan kaynaklanmakta, hangi siyasi rejim veya çıkar yapısı söz konusu olursa olsun, sivillerin korunmasını önceleyen mutlak bir yükümlülük taşımaktadır. Ne var ki, tıpkı 1994 Ruanda Soykırımı örneğinde olduğu gibi, Gazze’de de bu ilke ihlal edilmiştir. Uluslararası toplumun, özellikle karar alma mekanizmalarında belirleyici rol oynayan aktörlerin, insani felaketi önleme sorumluluğunu jeopolitik çıkar hesaplarına feda etmesi, R2P’nin evrensel geçerliliğini ve normatif bütünlüğünü ciddi biçimde zayıflatmıştır. Dolayısıyla, Gazze bağlamında R2P’nin başarısızlığı, yalnızca siyasi irade eksikliğine değil, aynı zamanda doktrinin sistematik biçimde araçsallaştırılmasına dayanmaktadır. Bu da R2P’yi, insan güvenliğini önceleyen bir müdahale mekanizması olmaktan çıkararak, uluslararası siyasetin stratejik çıkar oyunları içerisinde etkisizleştirilen bir etik referansa indirgemektedir.

Sonuç olarak, Gazze’de yaşanan insani trajedi, R2P’nin küresel çapta uygulanabilirliği konusunda ciddi soru işaretleri yaratmakta ve uluslararası toplumun yükümlülüklerini yerine getirmekte ne denli yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. BM ve NATO gibi kilit kurumların pasifliği, R2P’nin temelini oluşturan “koruma yükümlülüğü” ilkesini zayıflatmakta ve bu doktrinin bir kez daha siyasal manevraların gölgesinde işlevsizleştiğini göstermektedir. R2P’nin etkinliği, ancak doktrinin siyasal çıkar hesaplarından arındırılması ve evrensel normlara dayalı şekilde uygulanmasıyla mümkün olabilir. Bu bağlamda, BMGK’da bölgesel işbirliğini içeren Bölüm VIII mekanizmaları daha aktif hale getirilmeli, müdahale yetkisi tek taraflı güçlere bağımlı olmaktan çıkarılmalıdır. Uluslararası toplum, kapsamlı soruşturmalar başlatmalı, ekonomik yaptırımlar, silah ambargoları ve UCM nezdinde davalar aracılığıyla hesap verilebilirliği teşvik etmelidir. Medya ve savunuculuk kampanyalarıyla küresel farkındalık artırılmalı, yerel ve bölgesel barış inisiyatifleri desteklenmelidir. İnsan hakları normları doğrultusunda, egemenlik ilkesine zarar vermeden nüfusun korunması için ahlaki sorumluluk ön plana çıkarılmalıdır. Kısacası, R2P’nin etkin biçimde uygulanabilmesi için devletlerin ulusal çıkarlarını aşan, tutarlı, hukuki temellere dayalı ve ahlaki sorumluluğu önceleyen bir yaklaşım benimsemeleri gerekmektedir. Gazze ve Darfur örnekleri, bu doktrinin yalnızca varlığıyla değil, nasıl ve kim tarafından uygulandığıyla anlam kazandığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Abrahamsen, R. (2000). *Disciplining democracy: Development discourse and good governance in Africa*. London: Zed Books.
- Allison, R. (2014). Russian ‘deniable’ intervention in Ukraine: How and why Russia broke the rules. *International Affairs*, 90(6), 1255–1297. <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12170>
- Amnesty International. (2025, March). Gaza: “Starvation or gunfire—this is not a humanitarian response.” Retrieved from <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2025/03/gaza-starvation-or-gunfire-this-is-not-a-humanitarian-response/>
- Annan, K. (2000). *We the peoples: The role of the United Nations in the 21st century*. New York, NY: United Nations Department of Public Information.

- Asi, Y., Mills, D., Greenough, P. G., Abu Sittah, G., AlKahlout, M., & White, K. (2024). 'Nowhere and no one is safe': Spatial analysis of damage to critical civilian infrastructure in the Gaza Strip during the first phase of the Israeli military campaign, 7 October to 22 November 2023. *Conflict and Health*, 18(24), 1–13. <https://doi.org/10.1186/s13031-024-00580-x>
- Awan, H. S., & Malik, H. (2024). Humanitarian crisis and crumbling pillars of R2P in Gaza. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, X(1), 87–104.
- Ayoob, M. (2002). Humanitarian intervention and international society. *Global Governance*, 7(3), 225–248.
- Badescu, C. G., & Bergholm, L. (2009). The responsibility to protect and the conflict in Darfur: The big let down. *Security Dialogue*, 40(3), 287–309. <https://doi.org/10.1177/0967010609336198>
- Bandyopadhyay, S., & Green, E. (2013). Nation-building and conflict in modern Africa. *World Development*, 45, 108–118. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2012.10.028>
- Bantekas, I., & Jaber, S. S. (2025). The human rights obligations of belligerent occupiers: Israel and the Gazan population. *Journal of Conflict and Security Law*, 30(1), 103–120. <https://doi.org/10.1093/jcs/lkrae018>
- Barber, R. (2023). Reflections on the three pillars of the responsibility to protect. *Australian Journal of International Affairs*, 77(4), 412–427. <https://doi.org/10.1080/10357718.2023.2241835>
- Bellamy, A. J. (2015). *The responsibility to protect: A defense*. Oxford: Oxford University Press.
- Bellamy, A. J. (2022). *World peace and how we can achieve it*. Oxford: Oxford University Press.
- Boukari, Y., Ali, A., Khan, A., & Mcheka, M. (2024). Gaza, armed conflict and child health. *Conflict and Health*, 18, Article 57, 12–15. <https://doi.org/10.1186/s13031-024-00598-z>
- Brown, C. (2002). Sovereignty, rights and responsibilities. In M. Welsh (Ed.), *Humanitarian intervention and international relations* (pp. 63–82). Oxford: Oxford University Press.
- Buchanan, A. (2010). *Justice, legitimacy, and self-determination: Moral foundations for international law*. Oxford: Oxford University Press.
- Buzan, B., & Lawson, G. (2013). The global transformation: The nineteenth century and the making of modern international relations. *International Studies Quarterly*, 57(3), 620–634. <https://doi.org/10.1111/isqu.12011>
- Cassese, A. (2005). *International law* (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Chomsky, N. (2011). *Making the future: Occupations, interventions, empire and resistance*. San Francisco, CA: City Lights Books.
- Crowley-Vigneau, A., Baykov, A., Zhang, T., & Morozov, V. (2024). The responsibility to protect the civilians of Gaza: Building on international perceptions. *International Peacekeeping*, 32(1), 98–124. <https://doi.org/10.1080/13533312.2024.2427208>
- Darnela, L., Subekti, Y. T., & Rachmawati, M. (2024). War crimes and legal accountability in the 2023 Israel–Gaza conflict. *Lentera Hukum*, 11(3), 356–395. <https://doi.org/10.19184/ejhl.v11i3.44732>
- De Waal, A. (2007). Darfur and the failure of the responsibility to protect. *International Affairs*, 83(6), 1039–1054. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2007.00674.x>
- Englebert, P. (2000). *State legitimacy and development in Africa*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.
- Evans, G. (2008). *The responsibility to protect: Ending mass atrocity crimes once and for all*. Washington, DC: Brookings Institution Press.
- Evans, G., & Sahnoun, M. (2001). The responsibility to protect. *Foreign Affairs*, 81(6), 99–110. <https://doi.org/10.2307/20050339>
- Falk, R. (2014). *Palestine: The legitimacy of hope*. Washington, DC: Just World Books.

- Fukuyama, F. (1992). *The end of history and the last man*. New York, NY: Free Press.
- Global Centre for the Responsibility to Protect. (2020). *Unwilling and unable: The failed response to the atrocities in Darfur* (pp. 3–5). Retrieved from <https://www.globalr2p.org/publications/unwilling-and-unable-the-failed-response-to-the-atrocities-in-darfur/>
- Gordon, N. (2024). Between human rights and civil society: The case of Israel’s apartheid enablers. *Law and Social Inquiry*, 49(3), 1426–1452. <https://doi.org/10.1017/lsi.2024.21>
- Heinze, E. A. (2024). International law, self-defense, and the Israel–Hamas conflict. *Parameters*, 54(1), 70–86. <https://doi.org/10.55540/0031-1723.3273>
- Holzgrefe, J. L. (2003). The humanitarian intervention debate. In J. L. Holzgrefe & R. O. Keohane (Eds.), *Humanitarian intervention: Ethical, legal and political dilemmas* (pp. 15–52). Cambridge: Cambridge University Press.
- Human Rights Watch. (2024). “*Hopeless, starving, and besieged*”: Israel’s forced displacement of Palestinians in Gaza. Retrieved from <https://www.hrw.org/news/2024/06/03/hopeless-starving-and-besieged-israels-forced-displacement-palestinians-gaza>
- Huysmans, J. (2006). *The politics of insecurity: Fear, migration and asylum in the EU*. London: Routledge.
- Ignatieff, M. (2003). State failure and nation-building. In J. L. Holzgrefe & R. O. Keohane (Eds.), *Humanitarian intervention: Ethical, legal and political dilemmas* (pp. 299–321). Cambridge: Cambridge University Press.
- Illingworth, R. (2022). An R2P commission: A proposal for holding states accountable to their responsibility to protect. *Global Studies Quarterly*, 2(1), 1–12. <https://doi.org/10.1093/isagsq/ksac012>
- International Commission on Intervention and State Sovereignty. (2001). *The responsibility to protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*. Ottawa: International Development Research Centre. <https://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf>
- International Criminal Court. (2024). *Prosecutor applications and jurisdiction: Warrants and jurisdiction in Palestine* [Press release]. Retrieved from <https://www.icc-cpi.int/news/prosecutor-applications-and-jurisdiction-warrants-and-jurisdiction-in-palestine>
- International IDEA. (2023). *Post-conflict governance and power-sharing in Darfur: Challenges and prospects*. <https://www.idea.int>
- Jarvis, S. D. (2022). R2P and atrocity prevention: Contesting human rights as a threat to international peace and security. *European Journal of International Security*, 7(3), 354–374. <https://doi.org/10.1017/eis.2022.15>
- Kaldor, M. (2013). *New and old wars: Organized violence in a global era* (3rd ed.). Cambridge: Polity Press.
- Keohane, R. O. (2003). Political authority after intervention: Gradations in sovereignty. In J. L. Holzgrefe & R. O. Keohane (Eds.), *Humanitarian intervention: Ethical, legal and political dilemmas* (pp. 275–298). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kohtala, J. (2021). Responsibility to protect and French intervention in Mali. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 15(1), 60–78. <https://doi.org/10.1080/17502977.2020.1836126>
- Kwaja, C. M. A. (2017). The challenges of regional peacebuilding: The Economic Community of West African States (ECOWAS) experience. In N. Udombana (Ed.), *Peacebuilding in Africa* (pp. 59–76). Abingdon: Routledge.
- Mamdani, M. (2009). *Saviors and survivors: Darfur, politics, and the war on terror*. New York, NY: Pantheon Books.

- McLoughlin, S. (2023). The UN Secretariat and the development of early warning systems for mass atrocities. *International Peacekeeping*, 30(1), 66–88.
<https://doi.org/10.1080/13533312.2023.2236929>
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The tragedy of great power politics*. New York, NY: W. W. Norton.
- Murithi, T. (2009). The African Union's transition from non-intervention to non-indifference: An ad hoc approach to the responsibility to protect? *Internationale Politik und Gesellschaft*, 1(2009), 90–106.
- Nkrumah, K. (1965). *Neo-colonialism: The last stage of imperialism*. London: Thomas Nelson & Sons. Retrieved from <https://www.marxists.org/ebooks/nkrumah/nkrumah-neocolonialism.pdf>
- Orford, A. (2011). *International authority and the responsibility to protect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pattison, J. (2010). *Humanitarian intervention and the responsibility to protect: Who should intervene?* Oxford: Oxford University Press.
- Pogge, T. (2002). *World poverty and human rights: Cosmopolitan responsibilities and reforms*. Cambridge: Polity Press.
- Posner, D. N. (2005). *Institutions and ethnic politics in Africa*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rynhold, J. (2008). Liberalism and the Oslo Process: Theory and practice. In G. Ben-Porat (Ed.), *The failure of the Middle East peace process? Inherently flawed or flawed implementation?* (pp. 111–132). Ramat Gan: BESA Center, Bar-Ilan University.
- Saxon, D. (2015). A role for the ICC in R2P enforcement. *University of Notre Dame Australia Law Review*, 17(1), 57–75. Retrieved from <https://researchonline.nd.edu.au/undalr/vol17/iss1/4>
- Straus, S. (2006). *The order of genocide: Race, power, and war in Rwanda*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Teson, F. R. (2005). *Humanitarian intervention: An inquiry into law and morality* (3rd ed.). Ardsley, NY: Transnational Publishers.
- Thakur, R. (2016). *The United Nations, peace and security: From collective security to the responsibility to protect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- UNAMID. (2020). *Final report of the African Union–United Nations Hybrid Operation in Darfur*. African Union–United Nations.
- United Nations General Assembly. (2005, September 16). *2005 World Summit Outcome Document* (A/RES/60/1, paras. 138–139). United Nations. Retrieved from https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf
- United Nations Independent International Commission of Inquiry. (2025). *Report to the UN Human Rights Council: Israeli attacks on schools and religious sites in Gaza constitute extermination*. United Nations.
- Weiss, T. G. (2016). *Humanitarian intervention* (2nd ed.). Cambridge: Polity Press.
- Williams, P. D. (2011). Drafting in Doha: An assessment of the Darfur Peace Process and ceasefire agreements. In M. Weller (Ed.), *Peace settlements and political transformation in divided societies* (pp. 185–208). Oxford: Oxford University Press. Retrieved from https://digitalcommons.wcl.american.edu/facsch_bk_contributions/95